

TÓTH LÁSZLÓ

Csapidában,

avagy Szélgjegyzetek – elszelelt időkhöz

Aki vagyok és aki nem

2011 augusztusában egy háromnapos szlovák–magyar–francia költészeti–művészeti fesztiválra kaptam meghívást Selmecebányára, magyar részről mi hárman, Tóth Krisztával és Háy Jánossal. Ez az évről évre ismétlődő, Cap à l'Est (szlovák változatában: Capalest) nevet viselő s a nyelvek, kultúrák, művészeti ágak sokszínűségére, illetve egymásmellettségére épülő rendezvénysorozat ezúttal főleg a Petőfi Sándor és Andrej Sládkovič közti párhuzamosságok felmutatásával, valamint *Az ember tragédiája* különleges, három nyelven folyó, félig-meddig felolvasósínházi előadásával a magyar–szlovák kapcsolatokat helyezte középpontjába. Aminek érdekessége az volt, hogy Madách remekművét a várudvar színpadán magyar, szlovák és francia színészek vitték színre, miközben a magyar aktorok magyarul, a szlovákok szlovákul, a franciák franciául mondták a szövegüket. (Luciferét ezen az estén a komáromi Boldoghy Olivér, Ádámét a kassai Nádasdi Péter.) Ami viszont e kísérletben a legizgalmasabb volt, az, hogy az előadás végén a szép számú közönség mégis mélyreható élménnyel, a teljes mű birtokában térhetett haza, s a történet, a cselekmény, a tragédia a nézőtéren ülők mindegyike számára *olvasható* és értelmezhető volt.

De most igazából nem is ezért kezdtem el jegyzetem. Magam ugyanis, bár a fenti *Tragédia*-előadás mellett, a fesztivál költőinek *Nyelvek Babilonja* című műsorát találtam legérdekesebbnek, melyen a rendezvény költőinek versei – a mieink, azaz Krisztina, János és az enyém mellett többek közt az olasz Tiziana Colussoé és Franco Falascáé, valamint a litván Dagnija Dreikáé mellett a szlovák Jozef Michalkovičé és Dana Podrackáé – hangzottak el franciául és szlovákul, illetve anyanyelvükön, majd mindegyikünk a csapat más-más költőjének a versét értelmezte (elemezte) a maga anyanyelvén.

Nekem Tiziana Colusso jutott, akinek versét persze az eredeti mellett szlovák fordításban, illetve magyar nyersben is előre megkaptam. Ez utóbbi azonban, meg kell mondjam, olyan gyatra volt, hogy ha nem ismerhetem meg a vers szlovák fordítását, nehezen tudtam volna vele mit kezdeni. Annál is inkább, mivel a magyar nyers észrevehetően a szlovák fordítás alapján készült, ami annak rend-

je s módja szerint elég nagy pontatlanságokat és félreértelmezéseket (mondjam: baromságokat?) „eredményezett” (lásd ehhez Karinthy Frigyes emlékezetesen *hatalmas* versfordítás-paródiáját!). Mi több, az is kiérezhető volt az elém került szövegből, hogy készítője nem gyakorlott versfordító, s bizony, a magyar nyelvhasználattal is voltak – finoman szólva is: – némi nehézségei. S noha magáról a poétriáról addig semmit sem tudtam, az elém került szövegen a fentiek ellenére is átsütött, hogy egy egészen kitűnő költő egészen kitűnő versét kaptam meg (*Immacolate concezioni*, azaz, talán, szlovák fordítása alapján: Szeplőtelen fogantatások). És átsütött rajta az a fajta groteszk-ironikus látásmód, világ-, történelem- és önszemlélet is, amely esetemben is költői törekvéseim és személyiségem (egyik) alapkövét adta kezdettől. Ilyen értelemben a verset akár én is írhattam volna, sőt e tekintetben akár olasz költő is lehetnék. És Tiziana Colusso is lehetne magyar. Amivel azt akartam mondani a költőnőhöz rögtönzött bevezető(cské)mben, hogy egymás versében is magunkra ismerhetünk – anyanyelvünktől és nemzeti hovatarozásunktól függetlenül, és verseinket is egymáshoz közelinek érezhetjük itt, Európában, ha azok legszemélyesebb gondjainkat az általánosban, az elvonatkoztatások, a közös emberi szintjén jelenítik meg. Márpedig Tiziana Colusso a minduntalan önmagával – továbbá a nyelvvel, s a kifejezhetetlen kifejezni akarásával – szembesülő alkotó ember küzdelmét teszi meg verse kiindulópontjának: „mert minden kifejezhetetlen, nemcsak isten” („poiché ineffabile è il tutto / non solo Dio” – ha jól 'fordítom', nyersfordítója módszerével, szlovákból), mondja, s e gyötrő gond és küzdelem mögé rögtön kozmikus távlatokat is rajzol. Bekapcsolva versébe, illetve a kifejezhetetlennel való küzdelmébe a nembeliséget is mint olyat, azaz saját női mivoltát: van-e, lehet-e mersze egy nőnek az újításhoz és a megújuláshoz?, kérdi, s én arra gondolok, ilyen értelemben mi mindannyian nők is vagyunk, mert ez is mindannyiunk problémája – nem? Azaz a férfiaké is... Annál is inkább, mivel Tiziana Colusso verse itt a teremtő művészt, értelmezésben, a nővel azonosítja, „ki teste alkimista edényébe az egész világot befogadta” („accogliere nell'alambicco del corpo / il mondo intero”), hogy „újat fogadjon belőle, a saját képére teremtve” („per concepirne un concetto tutto suo”) mindent. Vagyis az alkotó ember, a költő – vállalt magányában, „távol a világtól” ('e con il molto scarto del mondo'), mindent a teremtésnek rendel alá, mindenben a „fát látja az írás tüzéhez” ('ricavarne legna da ardere al fuoco della scrittura'). Mind ehhez Colussonál még hozzájön a „legyőzhetetlen irónia” ('un'invincibile ironia'), amit már említettem, s amely segítségünkre lehet világunk ellentmondásainak a feldolgozásában. Amiről vele együtt ugyanezt gondolom én is, és örülök, hogy megismerhettem szóban forgó versét, melyet akár én is írhattam volna. Lehetséges hát, hogy én is Tiziana Colusso volnék?

Lehetséges, hogy én is olasz?

És lehetséges, hogy én is nő?

Jozef Mihalkovič és/vagy Dana Podracká itteni, selmecebányai verseit viszont semmiképpen nem írhattam s nem is írtam volna én. Akik egyúttal mindketten nagy csalódást jelentettek a számomra.

Közülük Mihalkovič költői sihederkorom mintákat adó mítoszai közé tartozott az 1960-as–1970-es évek fordulóján, aki Lubomír Feldekék Nagyszombati csoportjának (Trnavská skupina) volt egyik novátora, és költészetével annak idején a metafora és a szlovák költői nyelv, s egyáltalán a versről való gondolkodás *ki-nyitásának*, egy új versszemlélet meghonosításának úttörőjét jelentette. Korabeli verseiben elsősorban szenzualitása s az érzékelés *nyelvelisége*, költői nyelvének képisége, képi telítettsége fogott meg (egyik versem „Pralesy v izbe” – azaz: Őserdők a szobában – mottóját is tőle vettem), bár később már egyre inkább Feldek és főleg Ján Ondruš – de még az elődjüknek, valamiképpen mesterüknek s mentoruknak tekintett, náluk vagy évtizeddel idősebb társuk, Miroslav Válek – gondolatisága, az ember *belső* univerzumának felderítését célzó törekvései kötöttek magukhoz, és adtak a magam út- és énkereséseimhez, azaz, egy korai versem címevel: *belső vándorlásaimhoz* többletet. Mihalkovič később már nem írt sokat, mintha kimerült, illetve bezárkózott volna, s figyelme is az általánosról mintha egyre inkább a *helyire* tevődött volna át, ami önmagában még nem különösebb baj, csak éppen egyre kevésbé volt képes a *helyit* elmozdítani az általános érvény felé, így mind érdektelenebb, idegenebb, lokálisabb (provinciába zártabb?) lett számomra is. S amit selmecebányai fellépésünkön is mondott magáról és a szlovák költészet-ről, irodalomról, amit felolvasott új opusai közül, mintha ugyanezt a (be)zártaságot, illetve ezt a felületen maradáást igazolta volna. (Gondolom, nem is értették Háyéék, hogy előzetesen, verse elhangzásáig, illetve megszólalásáig mért áradoztam róla annyit.) Mi több, azt is a *provincia* diadalának érzékelttem vele kapcsolatban, ahogy a szlovák költészet élő klasszikusaként, egy élő legendaként vette őt körül s ünnepelte mindenki, és ahogy, láthatóan, ő is élvezte ezt a szerepet, sőt mintha eleve fent is tartotta volna magának a jogot erre a szerepre. Ami rendjén is lett volna, ha nem kezd bele új verseinek olvasásába, és csendben maradt volna, amikor a versről, költészetéről kezdett beszélni...

Hasonló csalódás volt számomra Dana Podracká is, aki indulásakor – vagy tíz évvel utánam kezdett, már a szürke hetvenes évek második felében, Vojtech Mihálik Nové slovo-beli pártos íróóvodájában – egyike volt azon keveseknek, akikre nemzedékéből magam is érdemesnek tartottam figyelni (ezt-azt fordítottam is tőle), s így egy kiadós eszmecsere reményében ültem oda mellé Selmecebánya felé az autóbuszunkban. De még feleúton sem tartottunk, amikor már azt lestem, mikor érkezünk meg végre, s mikor kerülhetek el mellőle, annyira *elbeszél*tünk egymás mellett, s – hogy is mondjam? – *túldimenzionált* női önérzete szinte semmit nem engedett látni az intellektusából. (Vagy az tényleg csak annyi lett volna, amennyi ott, az autóbuszban, és a Selmecebányán felolvasott verseiben

látszódot belőle?). Félreértés ne essék, nem a nőiségről, nőiességről beszélek, hiszen Mila Haugová lírájában például, vagy Ács Mara legújabb regényében (is) kiérzem és magasan értékelem a női látásmódot és érzékenységet, hanem a laposságáról, unalmasságáról. S mielőtt még bárki hímsovinizmussal vádolna meg, nem rá, mint nőre értem ezt, hanem emberként volt lapos és unalmas, amit még nagyfokú önelégültségével is megtetézett... Akitől, főleg ez utóbbi miatt, csak menekülnöm lehetett... Egy biztos azonban: ő biztosan nem vagyok... s nem is lennék semmiképpen sem... (2011. augusztus 23.)

Amikor a Zöld Tinta kiapadt

Stockholm, 1935. tél, pályaudvar, induló vonat. Az úti cél: Malmö, Berlin, Budapest. De a célállomás messze van. Addig kegyetlen órák, napok szörnyű szenvedései vannak hátra, addig még a kínok kínját kell kiállnia, a poklok poklát kell kijárnia két utasának. Az egyikük haldoklik; fizikailag-szellemileg-lelkileg vége. „Magával tehetetlen és zavart. A feje lebillen, és csak néz maga elé. Olyan sovány és olyan nagy. Az arca egészen földszínű.” A másik utas a kísérője: a felesége, aki társa embertelen szenvedéseitől szenvedve került szinte félőrült állapotba („...már nem is él, olyan, mint a föld, és én mint a tébolyult”).

Vajon melyikük helyzete a nehezebb, a kilátástalanabb, melyikük gondolja magához kíméletlenebbnek a sorsot? Vajon mit nehezebb elviselnünk: azt, hogy nincs tovább, hogy vége, vagy azt, hogy túl kell élnünk a másikat, azt, hogy nem tudunk segíteni?

A vonat haldokló utasa: Magyarország egyik legnagyobb élő írója, Kosztolányi Dezső. Aki végzete különleges fintora révén nem esetleg meg is érdemelt Nobel-díjáért ment a svéd fővárosba, hanem...

...rádiumkezelésre.

Ötvenhat éves ekkor.

Mindenki tudja, s legfőképpen ő maga, hogy meg fog halni. Betegségét, kínját, tehetetlenségét, kiszolgáltatottságát rosszul viseli – de miért is várjuk olykor az emberektől, hogy jól viseljék azt, amit rosszul viselniük (is) természetes? Az emberi nyomorúságról és a halálról mindent tudott már eddig is – annyi írása, könyve, verse a bizonyosság rá. Annyiszor szembenézett már velük – gondolatban, papíron, absztraháltan. S annyszor szembefeszült az elmúlással, annyszor szemébe röhögött a halálnak, annyszor megfricskázta már, annyi addigi gesztusával, mozdulatával, mondatával segítette és segíti az életünket, annyi kapaszkodót kínált és kínál nekünk keserű pillanatainkhoz, elviselhetetlen óráinkhoz, hogy nem maradt ideje-ereje a maga számára használható fogódzókra.

Felesége írta róla:

„Mindig berzenkedett a halál szertartásától, és haláltól való félelmén, irtózatán túllendülve, sokszor kegyeletsértően nevetett, tréfálkozott rajta. Temetéseknél szinte féltem mellette menni, hogy megnevetett, és igyekeztem Karinthytól is távol tartani őt, attól való féltében, hogy egyszer még valami botrány támad diákos viselkedésükből.”

A nevetés mindig a felülemelkedést segíti, mindig a felülemelkedést jelenti.

Aki nevet valamin, az bizonyos értelemben már győzött is.

Tréfás sírverseink szintén ebből a kettősségből, szorongás és kacagás egyidejűségéből fakadnak. S nemkülönben kevésbé ismert, ám ugyancsak ide tartozó népszokásunk, a temetési paródia. Aminek lényege, hogy a *játékosok* imitálják, mímelik – miközben kifigurázzák – a halált, a gyászt, a temetést.

Valóságos temetésen, gyászmenet tagjaként, nyitott sír fölött állva kifigurázni ugyanezeket – szokvány-megítélésünk szerint: kegyeletsértés. Vagy talán inkább a helyzettel való tökéletes azonosulásnak, a történések teljes mélységig való átélésének a legfelső foka?

A vég, az utolsó pillanat Kosztolányinál 1936. november 3-án, délelőtt 11 óra hat perckor következett be. A halálemelzésekkel is foglalkozó orvos-genetikus, Czeizel Endre a magyar költő-géniuszok patológiájáról írt könyvében a szakember tárgyilagosságával ezeket fűzte hozzá költőnk-írónk kórtörténetéhez:

„Élete utolsó állomása a Szent János Kórház B. sebészetének III. kórterme volt. 1936 augusztusában került be újra ide a súlyosan megcsonkított, de meg nem gyógyított beteg. Augusztus 9-én a sugárkezelés okozta szöveti elhalások és tályogok a gégeporcára is ráterjedtek, emiatt gégevizenyő lépett fel és csak légcsőmet-széssel tudták az életét megmenteni. Ettől kezdve már nem volt képes beszélni. Babits Mihályhoz hasonlóan ő is csak írásban közölte mondanivalóját. Nyelési elégtelensége miatt orrszondán át táplálták. Iszonytató fájdalmát morfiummal csillapították. Egyik pillanatban az életéért könyörgött, s így fennmaradtak az orvosához írt sorai: »Tedd, hogy éljek«, máskor meg halálának elősegítését kérte. Végül a kezelése miatt kialakuló vérmérgezés (szepszis) okozta súlyos tüdőgyulladás lett élete kioltója. Magánál volt, sőt kedélyét sem vesztette el, hiszen mint egyik utolsó látogatója, Ascher Oszkár erről beszámolt: Goethe utolsó szavait (Mehr Licht, a. m. több tudást, több világosságot) kiforgatva, ő »több levegőt« (Mehr Luft) kért.” (Azaz, szó szerint, az Ascher által a Nyugat 1936. évi 12. számában közzétett, s „ujjai közé nőtt ceruzával” teleírt papírlapjai egyikén: „Nincs levegő. Meleg van, egy kis levegőt. Mehr Luft.”)

Karinthy Frigyes – aki ha Kosztolányival együtt voltak valamelyik temetésen, mint fentebb is olvashattunk Kosztolányiné Harnos Ilonától, mindig botránytól lehetett tartani, mert mindig kitaláltak valamit a halál kifigurázására – anélkül engedte el barátját végső nagy útjára, hogy elbúcsúzott volna tőle. Csak a kórház folyosójáról nézett be hozzá a nyitott ajtón keresztül a szobába, s megkönnyeb-

bünten látta, hogy a haldokló alszik, és eljött. Később azt vallotta, hogy nem mert volna barátja szemébe nézni. (Fia, Karinthy Ferenc szerint, megrettent az „élő holttest” látványától, tudatosítva, hogy ifjúkori játékaikkal szemben ez itt most a valóság.) Kosztolányi viszont észrevette őt, és az egészet úgy kommentálta a végnapjaiban írt, Czeizel által is említett papírfecnijei egyikén: ő nem engedte be magához, mert nem akarta, hogy barátja ilyen állapotban lássa.

Ekkor már Karinthy is túl volt szintén stockholmi agyműtétjén (ő sem az irodalmi díjért ment az esztendő tavaszán a svéd fővárosba). Amikor a már nagybeteg Kosztolányi hírül vette barátja betegségét, felesége szerint két napon és két éjjelen keresztül sírt, mert attól tartott: egyszerre fognak meghalni... Nem így történt. Karinthy valamivel több mint két évvel élte túl barátját, akinek temetésén, megbotránkozásra – de az életszeretet kegyetlen logikájával („A túlélés képtelenségét élte át a túlélő elkerülhetetlen halálának tudatával, az abszurd és a logikus fonák kettősségét” – írta az esetről életrajzában Halász László) – hangosan felnevetett. Pontosán úgy, ahogyan az *A Zöld Tinta kiapadt...*-ban írta le egyik párbeszédüket (utalva rá, hogy barátja csakugyan előszeretettel használt az íráshoz zöld tintát):

„– Hát meghalok, röhöghetsz – mondta Desiré –, mint ahogy mindketten röhögtünk, mikor – emlékszel? – egyik kedvenc játékunknál, egymás halálát ábrázolva ott ültem a dívány előtti széken, te hangosan hörögtél, én pedig udvariasan sóhajtoztam, és halkán, kenetes hangon beszélgettem is az orvossal, ahogy ilyenkor illik.

– ...az ám, hogy szólsz – hát a nekrológommal mi lesz? Írnod kell, szerencsétlen, és én kárörömmel figyelek majd a sír páholyából, ahogy erőlködsz... no, híres, mi lesz a nekrológ címe?

– Hát kérlek... valami nagyon megható kell... hm, várj csak... mit szólnál ehhez: *A Zöld Tinta Kiapadt...* Tudod, pontokkal utána, hm?

– Óriási, remek! Telitalálat!

– Remek! – raccsolta ismételten, és hápogott a nevetéstől...”

Kosztolányi egyik utolsó verse a *Könyörgés az ittmaradókhöz*:

„Ha meghalok majd, mélyre ássatok,
gyarló valómban meg ne lássatok,
ködként inogjon eltűnt társatok,
s nekem, szegénynek megbocsássatok.

Ne nézzétek karomat-térdemet,
csak szándokom és ne az érdemet,
mi vérzik és fáj most mellem megett,
azon lehet akkor megmérnetek.”

Hát igen... már órák óta azon töprengök, mivel is zárhatnám e történetet? S megint csak neves versmondónk, Ascher Oszkár jutott eszembe. Mert ő idéz-

te fel Kosztolányi barátja festőművész nővérének, Karinthy Elzának a temetésén 1930-ban mondott szavait is, amint „végignézett a temetőparcellák rengeteg keresztjén”, s fejét csóválva megjegyezte: „Az egész Rendszer elhibázott!”

Amit a maga szenvedéseivel és méltatlan halálával is nyomatékosított. (2014. november 18.)

Időutazás, avagy A gyűrűbe fogott világ

Madách ún. papírszeleteinek – melyekre hirtelen ötleteit, gondolatait, lehetséges témáit firkantotta rá, sokszor aforisztikus megfogalmazásban – van egy szép, ne mondjam, izgalmas feljegyzése: „Egy ember álmodá, hogy bűvös gyűrűt kapott egy tündértől, mely neje hűségét biztosítja, felébredt, s ujja nejének bizonyos testrészében volt.” Amiről sokáig azt hittem, hogy a többek állítása szerint nőgyűlölő Madách leleménye ez a töredék. Később viszont, La Fontaine-t, *A szerelmes kurtizánt* lapozgatva, meglepetéssel olvastam annak egyik versét, mely láthatóan ugyanerről szól (Babits Mihály fordításában). Pontosabban ugyanennek az *alaphelyzetnek* a feldolgozása. Mert, miután faggatni kezdtem a verset, bebizonyosodott, hogy vándortémáról van szó, olyan *toposról*, mely kortól, helytől, egyebektől függetlenül hol itt, hol ott nyer megfogalmazást s formát (bizonyos utalások szerint már ógörög előzményei is voltak). De mért is ne, hiszen nincs férfiember (időtlen idők óta), aki ne próbálgatta volna ujján elvarázsolva akár ezerszer szíve Bábikájának (Bábikáinak) – így hívták a „fiatal nőt”, kit Jancsi úr „hozott a házba” – e mesés ékét, s feltehetően nincs nőember sem, ki szóban forgó gyűrűjét megtagadná pajzánkodó daliájától. Egyébiránt már a *Jancsi gyűrűje* is, mert ezt a címet adta La Fontaine versének fordítás közben Babits, amint annak alcíme is jelzi, Rabelais meséje alapján készült (egész pontosan a *Pantagruelben* is olvasható [harmadik könyv, huszonnyolcadik fejezet]). Igaz, annak kiderítésével már nem foglalkoztam, hogy a szóban forgó „bűvös gyűrű” La Fontaine-től vagy Rabelais-től került-e Madách papírszeletére, esetleg közvetlen környezetében hallotta szájáról szájra terjedő történetként... Miután azonban vélhetően már eddig is felcsigáztam kíváncsi olvasóm érdeklődését, talán megbocsátható lesz, ha most szóról szóra idemácsolom Babits Mihály fordításában e pajkos tanmesét: „Vén napjaira Jancsi úr / fiatal nőt hozott a házba. / No főtt is irgalmatlanul / feje szegénynek gondba-lázba! / Bábika (így hítták a lányt), / csinos, derék, jószőrű lány volt, / bírólány, hát sokat kívánt, / s a szerelemben csupa láng volt. / Volt mit törődni a komának, / hogy ne legyen fölszarvazott: / szerelmes versek és románcok / helyett olvasni asszonyának / csak erkölcsi mesét hozott, / és tartott erkölcsi beszédet, / szidta a sok tágszívű szépet, / sok romlott hiút és kacért, / amint csak a torkán kifért. / De az asszonyka nem szerette/ a morált s prédikációt, / nem

túrta az orációt, / ám az udvarlást jól bevette. / Így lón, hogy Jancsi gazda sokszor / annyira félt a csúfolódóktól, / inkább kívánta a halált; / de volt néhány jó perc is olykor, / amikor megnyugvást talált. / egy éjjel, mellyet jól betöltött / gyomorral Babi mellett töltött / (étellel-itallal jóllakott / s azután kedvére hortyogott), / álmában megjelent az ördög, / s ujjára egy gyűrűt dugott / és mondta: »Látom a keserved, / mely tőled minden nyugtot elvett, / s az nálam irgalomra lelt: / vedd e gyűrűt és jól viseld. / Míg ujjadról nem fog leesni, / az, ami aggodásba ejt, / tudtod nélkül nem fog megesni.« / »Hogy háláljam meg? Nagy öröm!? – mondta Jancsi úr bölcs szavakkal – / Isten fizesse meg kamattal; / irgalmas atyám, köszönöm!« / És az örömtől fölriasztva / s fölnyitva kissé szemeit, / hogy hol találta Jancsi gazda / dugva az ujját – sejtetik”. (Mely vers természetesen bekerült Babits nevezetes *Eratojába* is.)

De vissza Rabelais-hoz, akitől persze sem Madáchcsal, sem La Fontaine-nel nem tértünk el szemernyi sem, s aki a felszarvazásától rettegő Panarge-öt látja el jó tanáccsal Hans Carvel történetét előadva, amint egy reggel, ébredése után ujját felesége – Benedek Marcell zseniális szóeleményével – „hogyanismondjamjában” találta. Az igazság persze az, hogy már maga Rabelais is régebbi forrásból merítette történetének meséjét, s lehet, nem is került volna nagy fáradságomba kiderítenem annak eredetét. Igaz, ettől, lévén örökös időhiányban, meglehetősen ódzkodtam, a vak véletlen azonban váratlanul a segítségemre sietett. Méghozzá az idő végtelen óceánjának messzeségeiből sodorva elém egy több mint évtizeddel ezelőtti, 2009-es Bárkát, benne fiatal(abb) kortársam, Csehy Zoltán sokfelé ágazó, s ennek ellenére mégis rendkívül sűrű szövésű, motívum- és szókinccsgazdag, antikizáló versével, *A gyűrűvel*, mely ugyanezt az örök-élményt dolgozza fel. Ami viszont arra is példa, hogy az örvénylő idő sokszor a legváratlanabb dolgokat vet(het)i fel előttünk, és mi legtöbbször csak megigézve nézzük, hogy ebben a szédült forgásban – akár egy vad, erotikus látomásban – micsoda mélységek nyíl(hat)nak meg előttünk. Költőnk ugyanis meséjéhez Poggio Bracciolini 15. századi itáliai humanista *Elméncségeiből* nyert indítást, akinek „elméncségeiből”, az ő kifejezésével: „reneszánsz egyperceseiből” fogadta be költői műhelyébe a szóban forgó vándortémát (lásd fordításában a *Francesco Filelfo látomását* már a Kalligram 2004. szeptemberi számában), melyekből 2009-ben egy fordításkötetet is kiadott a Kalligram Kiadónál (az adott szöveget lásd a 150. oldalon). (A történetet egyébként Roboz Andor és Honti Rezső is lefordította még a 20. század első felében.) Természetesen idetartozik, hogy „Philelphus gyűreje” – Bracciolini nyomán – felbukkan a mi Balassi Bálintunk egyik dühödt levelében is, melyet a selmeci tanácshoz írt Zólyom várából 1583. szeptember 12-én (lehetséges, hogy Madách tőle vette a példát?), amikor is a hodrusbányai mészáros özvegye megvádolta, hogy erőszakoskodott vele. Persze várúr-poétánk – akit különben nem kellett féltetni semmilyen tekintetben, hisz ifjabb barátja, Rimay János szerint is,

bár alapjában jó ember volt, a hét főbűn közül kettőtől: a haragtól és a bujaságtól bizony nem volt ment – nem hagyta annyiban a dolgot s levélben (Kőszeghy Péter szerint „indulatos, remek retorikájú, büszke iratban”) védte meg magát az „eb orcák” ellene irányuló vádjaitól, vádlói ellen fordítva a szót: „Ha feleségek jámbor, miért féltik, ha tudják, hogy aranyat rozsdá nem fog. Ha pedig nem az, miért őrzik, holott tudják, hogy azt Filelfus gyűreje nélkül meg nem oltalmazhatják.” Persze, olvashatjuk e levél kapcsán Szentmártoni Szabó Gézőnál, azért volt némi „sandaság” is a dologban, mivel a selmecebányai tanácsurak minden eszközt igyekeztek megragadni annak érdekében, hogy eltávolítsák tisztos német polgárok lakta városukból az ott „igencsak mulatós életet élő” magyar urat, ahol egyébként háza is volt...

Az ógörög idők messzesége, Filelfus, Bracciolini, Rabelais, La Fontaine, Madách Imre, Csehy Zoltán...

Időutazásunk mivel is zárhatnám?

Forog... forog a világ... ám akármerre forduljon is, az ember – akár férfi, akár nő – mindig ugyanabban a csapdában... Ama bizonyos gyűrűében... Nem?

Miközben azért, tagadhatatlan, előre is megy valamelyest...

A gyűrű azonban mindig velünk... (2022. november 15.)

Kezek

Dürer *Imádkozó kezekje* Szentkuthy összegyűjtött elbeszéléskötete, az *Iniciálék és ámenek* hátlapján. Amihez, sokáig úgy hittem, a saját kezét vette mintául az *ajtósi* Mester. Amíg persze nem ismertem a hozzá tartozó anekdotát, miszerint a rajzzal régi barátja, bizonyos Franz Knigstein kezét rajzolta meg, akivel hosszú évekkorábban, együtt készülve a művészi pályára, úgy határoztak, hogy előbb egyikük tanulmányainak anyagi költségeit a másikuk fizikai munkájából fedezik, majd amikor az illető művészként már befutott, cserélnek. A szerencse Dürernek kedvezett, csak hogy mire Knigsteinre került volna sor, kiderült, hogy a hosszú évekkor tartó kemény bányamunka során a kezei úgy eldurvultak és megkeményedtek, hogy már nem voltak alkalmasak a finom kézmozdulatokat igénylő festéshez, rajzhoz. Így Mesterünk hálából örökítette meg Franz áldott kezét, mely hozzásegítette őt művészi kiteljesedéséhez, aki végül beérte azzal (s hálás is volt érte sorsának?), hogy legalább ily módon – azzal, hogy támogatta barátját céljai elérésében – ő is a halhatatlanság közelébe kerül(hetett). De amíg nem ismertem ezt az anekdotát, ismétlem, sokáig azt gondoltam, Dürer a maga kezét rajzolta meg az *Imádkozó kezekkel*. S megpróbáltam összevetni velük a magamét, de eltarított egy ideig, míg rájöttem, hogy más perspektívából, nem a saját szemszögéből, nem maga felől nézte tárgyát, hanem szemközt volt vele, ami nyilvánvalóvá teszi,

hogy másé a modellt adó kéz. S kísérletem ezzel meg is hiúsult – a saját kezem sosem láthatom abból a nézőpontból, azaz szemközt vele, mint egy másik ember – vagy egy kamera – szeme, és sosem adhatok róla olyan tárgyyszerű leírást (rajzot), mint amilyenhez egy külső szem és más ellentétes perspektíva szükségeltetik. Viszont azt így is megállapíthatom, hogy az én kezem teljesen más(ként alakult az évek során), mint a Dürernek modellt adó. Ez inasabb, csontosabb, kidagadó erekkel, megnyúlt ujjakkal, az enyém tömzsibb, húsosabb, az erek rejtettebbek, ujjaim tömpébbek – hiszen nem a csákányt fogták egész életen át, hanem csak tollat, azaz írót, illetve az írógép (mostanában számítógép) billentyűit püfölték (s püfölik ma is), és nem valamely bánya kőfalát bontották...

Bár, ki tudja... nem bányamunka-e bizonyos értelemben az íróé, művészé (festőé, rajzolóé) is? S az is bizonyos, bele lehet rokkanni ebbe is, hogy felszínre hozunk (magunkból) valamit, amiről jóformán még azt sem tudjuk, hogy ott van-e, bennünk van-e... Azzal a különbséggel, hogy Sorsunk intézője leggyakrabban még arról is megfélekedzik, hogy legalább a mi Franz Knigsteinünket mellénk rendelje... Pedig mi is szívesen áldoznánk legalább egy verssel, novellával, esszével, egyébvel a kezének... (2023. január 23.)

Sinkó István: Hommage à B. I. (2020)